

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційне дослідження Жукової Валерії Ігорівни на тему «Взаємодія підрозділів детективів Національного антикорупційного бюро України з контролюючими органами під час досудового розслідування», подане до захисту у спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Як свідчать офіційні документи та заяви міжнародних партнерів, боротьба з корупцією та забезпечення незалежності та ефективності роботи НАБУ є чи не основною вимогою для подальшої міжнародної підтримки України та перспективи її європейської інтеграції. Водночас аналізи статистичних звітів НАБУ за попередні роки дають підстави стверджувати, що саме результати розкриття злочинів у сфері економіки посідають головне місце серед показників в усіх підслідних кримінальних правопорушеннях. Відповідно до результатів опитування здобувача у 67 % розслідуваних економічних злочинах здійснювалася взаємодія із ДАСУ, у 18,2 % з ДПС України та у 20,8 % з АМКУ. При цьому після початку досудового розслідування 73,8 % респондентів залучали працівників контролюючих органів у якості спеціалістів у кримінальному провадженні. Враховуючи, що досягнення завдань кримінального провадження відбувається за обов'язкової умови наявності належних, достатніх та допустимих доказів, тісна взаємодія із контролюючими органами під час розслідування як детективів, так і слідчих, має вирішальне значення.

Як слушно зазначає дисертант, процесуальні порушення під час взаємодії із контролюючими органами можуть мати наслідком визнання зібраних доказів недопустимими. Додатково варто відмітити, що такі порушення можуть ставити під сумнів також допустимість похідних доказів (доктрина «плодів отруйного дерева»). Відтак дисертаційне дослідження Жукової Валерії Ігорівни є надзвичайно актуальним та присвячене вирішенню наукових завдань щодо визначення напрямів вдосконалення взаємодії детективів НАБУ із контролюючими органами під час досудового розслідування та розробки науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення правової регламентації підстав та порядку взаємодії детективів НАБУ із контролюючими органами у кримінальному провадженні.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Аналіз дисертації та наукових публікацій свідчить про аргументованість та логічну структурованість роботи, що дало можливість повно і всебічно розкрити тему в межах дисертаційного дослідження.

Під час дослідження автор проаналізував велику кількість джерел (344 найменування), ґрунтовно вивчив вітчизняні наукові праці за суміжними напрямками та законодавство країн Європейського Союзу, що дало змогу дати відповіді на актуальні й суттєві для науки та правоохоронної практики питання, сформулювати пропозиції та рекомендації з подальшого вдосконалення взаємодії підрозділів НАБУ із контролюючими органами.

Обґрунтованість зроблених у дисертації висновків підтверджується емпіричними даними, зокрема результатами вивчення кримінальних проваджень та судових рішень у кримінальних, адміністративних та господарських справах, а також результатами опитування респондентів. Вагомим внеском є результати особистих спостережень з використанням власного досвіду роботи дисертанта безпосередньо за напрямом дослідження.

Результати наукового дослідження апробовано на міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференціях та опубліковано в одинадцяти наукових виданнях, серед яких чотири статті у наукових фахових виданнях України, одна – у зарубіжному науковому періодичному виданні. Таким чином дисертаційне дослідження Жукової Валерії Ігорівни виконане на високому науковому рівні, а публікації дисертанта відображають його зміст.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях.

У дисертаційному дослідженні Жукової В.І. з огляду на наявні основні положення теорії кримінального процесу, криміналістики й узагальнення слідчої, судової практики та практики контролюючих органів, на монографічному рівні сформульовано низку наукових положень, висновків і рекомендацій щодо взаємодії детективів НАБУ із контролюючими органами під час досудового розслідування.

Робота має наукову новизну, що полягає в тому, що в ній вперше в Україні комплексно досліджено теоретичні та практичні проблеми взаємодії детективів НАБУ із контролюючими органами під час досудового розслідування, на підставі чого обґрунтовано низку концептуальних положень і висновків, зокрема *вперше*:

проведено порівняльний аналіз механізмів регулювання взаємодії антикорупційних правоохоронних органів із контролюючими органами низки країн, досвід яких оцінено з точки зору можливості застосування в Україні з врахуванням сучасних проблем під час розслідування корупційних злочинів, на підставі чого запропоновано ряд змін щодо переліку осіб, які володіють спеціальними знаннями, кримінально-процесуальної регламентації випадків та порядку залучення їх до кримінального провадження, а також до регламентування використання результатів їх роботи як доказів у кримінальному провадженні;

обґрунтовано наукове положення, відповідно якого інформація в ІС за своїм змістом відповідає визначенню документів (комп'ютерних даних), і її огляд проводиться детективом самостійно без копіювання даних шляхом відображення їх змісту у протоколі за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі, а у випадку якщо копіювання такої інформації необхідне з метою подальшого надання до суду оригіналу документу, то таке копіювання здійснюється за обов'язкової участі спеціаліста (визначення необхідності такого копіювання належить до повноважень слідчого і залежить від суті отриманої інформації та її доказового значення у конкретному провадженні);

окреслено повноваження спеціаліста у кримінальному провадженні щодо злочинів та проступків у частині документального підтвердження результатів його роботи: висновок надається спеціалістом під час досудового розслідування кримінальних проступків (і у таких провадженнях є процесуальним джерелом доказів); довідка може надаватися спеціалістом під час досудового розслідування виключно щодо зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису; спеціаліст може надавати консультації і пояснення – відповідно, науково обґрунтовано спосіб залучення спеціаліста-економіста до огляду первинних і бухгалтерських документів для отримання його консультацій та пояснень в ході огляду, які є додатками до протоколу огляду.

Крім того робота містить й інші положення, висновки та рекомендації, які в цілому забезпечили наукову новизну проведеного дослідження.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Виходячи з аналізу анотації та тексту дисертації, а також змісту наукових публікацій Жукової В.І., можна із впевненістю стверджувати про наукову обґрунтованість і достовірність результатів, отриманих у ході науково дослідження.

Усі наукові положення, висновки і рекомендації, які сформульовані у дисертації, належним чином обґрунтовані та достатньо аргументовані, відповідають меті та завданням дослідження. Висновки роботи логічно витікають із отриманих в ході дослідження результатів, а рекомендації базуються на висновках.

Свідченням достовірності наукових положень і висновків дисертації є у тому числі належна методологія дослідження. Так, із використанням методів гносеології: теоретичного аналізу й синтезу (індукція, дедукція, порівняння, аналогія, абстрагування, класифікація) проаналізовано особливості зарубіжного досвіду взаємодії антикорупційних правоохоронних органів та контролюючих органів, специфіку використання слідчими країн Європи спеціальних знань ревізорів, аудиторів, спеціалістів та експертів, а також доказове значення результатів їх роботи для кримінального провадження (підрозділ 2.1); логіко-юридичний метод надав можливість сформулювати авторське визначення взаємодії детективів НАБУ із контролюючими органами, окреслити її особливості і запропонувати відповідні класифікації форм, у яких така взаємодія здійснюється, розкрити нормативно-правове регулювання такої взаємодії під час досудового розслідування, повноваження детективів під час взаємодії до внесення відомостей до ЄРДР та на стадії досудового розслідування (підрозділи 1.3, 1.2, 2.1, 2.2). Соціологічний та статистичний методи використано під час вивчення думок працівників підрозділів правоохоронних органів, прокурорів, суддів та працівників контролюючих органів з питань проблем, що виникають під час взаємодії (розділи 1–3). Методи дослідження використані комплексно, що забезпечило високий рівень наукової обґрунтованості розроблених положень.

Обґрунтованість зроблених у дисертації висновків забезпечена емпіричними даними. Зокрема, дисертантом використано: матеріали вивчення

кримінальних проваджень та судових рішень у кримінальних, адміністративних та господарських справах; результати опитування 198 респондентів, серед яких детективи НАБУ, слідчі Державного бюро розслідувань та Національної поліції, працівники ДАСУ, прокурори та судді; аналітичні і статистичні матеріали правоохоронних та контролюючих органів України; результати особистих спостережень з використанням власного досвіду роботи дисертанта на посаді детектива НАБУ.

Таким чином, результати дисертаційного дослідження Жукової В.І. є належним чином аргументованими, обґрунтованими та переконливими, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Наукові результати і положення, що виносяться на захист, одержані завдяки широкому використанню різноманітних методів наукового дослідження, аналізу масиву нормативно-правових актів, які регламентують діяльність детективів НАБУ, слідчих та оперативних працівників, контролюючих органів, а також наукових праць в галузі кримінального процесу, криміналістики, кримінального та адміністративного права.

Постановка завдань, визначення об'єкту та предмету наукового пошуку є чіткими і зрозумілими та цілком відповідають вимогам до наукових робіт даного різновиду. Завдання наукової праці здобувачем загалом виконані, загальна мета досягнута.

Поставлені наукові завдання виконані на високому методологічному рівні, а дисертант оволодів необхідними для рівня доктора філософії компетенціями.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що в роботі, з огляду на наявні основні положення теорії кримінального процесу, кримінального права, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності й узагальнення слідчої, судової практики, на монографічному рівні сформульовано низку наукових положень, висновків і рекомендацій щодо розслідування взаємодії як детективів НАБУ, так і слідчих та оперативних працівників інших органів досудового розслідування, прокурорів з контролюючими органами під час здійснення досудового розслідування та процесуального керівництва.

Сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції впроваджено й може бути використано у:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого дослідження підстав і процесуального порядку взаємодії слідчих із контролюючими органами (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 08.02.2023);

– *законотворчій діяльності* – у процесі вдосконалення норм чинного КПК України та інших нормативно-правових актів;

– *правозастосовній діяльності правоохоронних органів* – під час розроблення та вдосконалення відомчих нормативно-правових актів, підготовки посібників, методичних рекомендацій з питань взаємодії із

контролюючими органами (акт впровадження ГСУ Національної поліції України від 2022);

– *освітньому процесі* – під час викладання курсів «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Оперативно-розшукова діяльність», інших навчальних дисциплін, підготовки підручників, науково-практичних посібників і методичних рекомендацій (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 14.02.2022).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація Жукової В.І. викладена українською мовою та має чітку структуру, яка відповідає вимогам МОН України та порядку присудження ступеня доктора філософії. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, кожен з яких поділяється на відповідні підрозділи залежно від поставлених завдань, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертаційного дослідження – 273 сторінки, із них основного тексту 193 сторінки.

В анотації у стислій формі представлено основні тези змісту дисертаційного дослідження та його результатів. Анотація викладена українською і англійською мовами та у повній мірі висвітлює основні положення дослідження.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, охарактеризовано ступінь її наукової розробки, зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дисертаційного дослідження, емпіричну базу, сформульовано наукову новизну, практичне значення результатів дисертації та зазначено інформацію про її апробацію.

У розділі 1 «Теоретичні засади взаємодії підрозділів детективів Національного антикорупційного бюро України з контролюючими органами під час досудового розслідування» здійснено аналіз стану наукової розробленості проблем взаємодії підрозділів детективів Національного антикорупційного бюро України з контролюючими органами під час досудового розслідування, під час якого виявлено, що такі дослідження переважно стосуються оперативно-розшукових підрозділів та експертів або лише частково зачіпають ДАСУ та ДПС України, водночас здебільшого ґрунтуються на законодавстві попередніх періодів, застарілій правозастосовній практиці, зарубіжному досвіді держави-агресора, а також не піднімають актуальні практичні проблеми, що виникають під час взаємодії, де суб'єктом виступають підрозділи детективів НАБУ, повноваження яких мають суттєву відмінність між ними та слідчими інших ОДР. Встановлено, що суб'єктний склад взаємодії під час досудового розслідування прямо залежить від кримінально-правової кваліфікації розслідуваного кримінального правопорушення, – відтак детективи НАБУ найчастіше взаємодіють із Державною аудиторською службою України (67%), Державною податковою службою України (18,2%), Національним агентством з питань запобігання корупції (16,9%), Антимонопольним комітетом України (20,8%), Рахунковою палатою (2%) та Державною службою фінансового моніторингу (3,9%).

Розкрито питання нормативно-правового регулювання взаємодії підрозділів детективів Національного антикорупційного бюро України з контролюючими органами під час досудового розслідування та встановлено, щовзаємодія детективів НАБУ із ДПС України та НАЗК здійснюється переважно у формі обміну інформацією, а також шляхом безпосереднього доступу детективів до ІС вказаних контролюючих органів, взаємодія із ДАСУ переважно здійснюється шляхом залучення її працівників як спеціалістів в порядку ст. 71 КПК України, проте порядок взаємодії із ДАСУ не відповідає чинному законодавству, зокрема в частині підготовки працівниками ДАСУ довідок та висновків, що суперечить ст. 71 КПК України. Взаємодія із АМКУ найменш врегульована законодавчо, а на практиці окремі випадки такої взаємодії стають предметом розгляду в адміністративних та господарських судах з огляду на положення ст. 222 КПК України.

Заслужують уваги авторські визначення взаємодії детективів НАБУ із контролюючими органами та її форм, запропонована класифікація форм за компетенцією, ступенем відкритості, залежно від нормативно-правової регламентації, за змістом, за рівнями планування.

У розділі 2 «Особливості взаємодії підрозділів детективів Національного антикорупційного бюро України з контролюючими органами під час досудового розслідування» проаналізовано особливості взаємодії детективів НАБУ із контролюючими органами до внесення відомостей в ЄРДР (під час виявлення ознак кримінальних правопорушень, що готуються або осіб, які готуються до вчинення кримінальних правопорушень; під час інформаційно-аналітичної роботи з метою усунення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень; в ході виявлення необґрунтованих активів та збирання доказів їх необґрунтованості) та під час досудового розслідування кримінальних проваджень. Розкрито наукове положення, відповідно до якого інформація з інформаційної системи, безпосередній автоматизований доступ до якої має детектив, за своїм змістом відповідає визначенню документів (комп'ютерних даних), і її огляд проводиться детективом самостійно без копіювання даних шляхом відображення їх змісту у протоколі за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі, а якщо копіювання такої інформації необхідне з метою подальшого надання до суду оригіналу документу, то таке копіювання здійснюється за обов'язкової участі спеціаліста (визначення необхідності такого копіювання належить до повноважень слідчого і залежить від суті отриманої інформації та її доказового значення у конкретному провадженні).

Виокремлено повноваження спеціаліста у кримінальному провадженні щодо злочинів та проступків у частині документального підтвердження результатів його роботи: висновок надається спеціалістом під час досудового розслідування кримінальних проступків (і у таких провадженнях є процесуальним джерелом доказів); довідка може надаватися спеціалістом під час досудового розслідування виключно щодо зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису; спеціаліст може надавати консультації і пояснення – відповідно,

науково обґрунтовано спосіб залучення спеціаліста-економіста до огляду первинних і бухгалтерських документів для отримання його консультацій та пояснень в ході огляду, які є додатками до протоколу огляду.

Дуже слушними вбачаються запропоновані зміни до КПК України щодо взаємодії детективів, слідчих та прокурорів із контролюючими органами з урахуванням особливостей розголошення відомостей досудового розслідування.

У розділі «Удосконалення взаємодії підрозділів детективів Національного антикорупційного бюро України з контролюючими органами під час досудового розслідування» досліджено досвід зарубіжних антикорупційних правоохоронних органів із контролюючими органами, доказове значення результатів роботи ревізорів і перевіряючих у кримінальних провадженнях. За основу вибірки для аналізу взято країни, що приєдналися до Європейського Союзу в останню хвилю, що видається дуже слушним з огляду на закріпленій у Конституції стратегічний курс держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі.

Логічним продовженням аналізу сучасного законодавства та зарубіжного досвіду є пропозиції щодо шляхів вдосконалення взаємодії підрозділів Національного антикорупційного бюро України з контролюючими органами під час досудового розслідування. При цьому автор багато уваги приділяє пропозиціям щодо удосконалення визначення спеціаліста у кримінальному провадженні та оформлення результатів його роботи з метою використання їх як належних, достатніх та допустимих доказів. Розкриті проблемні питання та тонкощі, на які звертає увагу дисертант, свідчать про їх виявлення перш за все з точки зору практичного працівника (детектива), а виконання подальшого глибокого їх аналізу з наукової точки зору в межах даного дослідження стало його окрасою.

Відзначимо, що кожний розділ дисертаційного дослідження має свою наукову значимість та слугує науковим підґрунтям для наступного.

Наприкінці кожного розділу та всієї дисертації Жуковою В.І. сформульовано висновки, у яких коротко та по суті розкривається зміст досліджених питань. Такі висновки відповідають завданням та меті дисертаційного дослідження, належним чином аргументовані та обґрунтовані і характеризуються значним рівнем достовірності.

Після об'єднання усіх розділів утворюється цілісне дослідження, що є основою для вирішення основного завдання – визначення напрямів удосконалення взаємодії детективів НАБУ із контролюючими органами під час досудового розслідування та розробки науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення правової регламентації підстав та порядку взаємодії детективів НАБУ із контролюючими органами у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел складається з 344 найменування, до яких включені джерела як у вітчизняних, так і зарубіжних виданнях.

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що дисертація Жукової Валерії Ігорівни відповідає існуючим вимогам та є завершеною науковою працею.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження Жукової В.І. на тему «Взаємодія підрозділів детективів Національного антикорупційного бюро України з контролюючими органами під час досудового розслідування» можливо використовувати в освітньому процесі юридичних закладів вищої освіти, в науково-дослідницьких розробках наукових установ, при підготовці наукових публікацій та монографій, плануванні досліджень за цим напрямом, а також практичній діяльності правоохоронних та контролюючих органів.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. В загальному позитивно оцінюючи рецензовану працю, вважаємо за доцільне висловити кілька міркувань та побажань:

1. У підпункті 1.1. першого розділу дисертації здобувач вказує на пряму залежність суб'єктноскладу взаємодії від кримінально-правової кваліфікації діяння, щодо якого здійснюється досудове розслідування. Із посиланням на результати опитування вказує на те, що детективи НАБУ найчастіше взаємодіють із такими контролюючими органами: Державна аудиторська служба України (67 %); Державна податкова служба України (18,2 %); Національне агентство з питань запобігання корупції (16,9 %); Антимонопольний комітет України (20,8 %); Рахункова палата (2 %); Державна служба фінансового моніторингу (3,9 %) (стор. 33). Водночас у самому дослідженні детально проаналізовано особливості взаємодії тільки із Державними аудиторською та податковою службами України, Національним агентством з питань запобігання корупції та Антимонопольним комітетом України, та поза увагою залишено питання взаємодії із Рахунковою палатою та Держфінмоніторингом. І хоча пряма пропорційність приділеної в дослідженні конкретному контролюючому органу уваги та поширеності взаємодії із ним видається виправданою, на нашу думку, дослідження було б більш глибоким у випадку окреслення також загальних рис взаємодії із Рахунковою палатою та Держфінмоніторингом, зокрема нормативних засад та проблемних питань такої взаємодії.

2. У підпункті 1.1. першого розділу дисертації дисертант абсолютно справедливо зауважує про необхідність врахування під час взаємодії тактичної та психологічної складових цього процесу, наголошує, що взаємодія із контролюючими органами потребує від детектива стійкого позитивного емоціонального налаштування, витримки, комунікабельності, знання та дотримання професійної етики і основ психології, а також вміння тримати керівну роль під час взаємодії (стор. 75–76). Ми вважаємо, що вказані ремарки є поверхневими, а самі питання тактичних та організаційних помилок під час взаємодії настільки важливі, що слушно було б розкрити їх глибше, можливо виділивши для цього окремий підпункт розділу дисертації.

3. Вбачається за доцільне вказані у дисертації пропозиції щодо змін і доповнень до КПК України направити до Верховної Ради України для опрацювання у відповідних комітетах. Крім того, на захисті хотілося б почути детальну аргументацію запропонованих змін в контексті розголошення відомостей досудового розслідування під час взаємодії з контролюючими органами.

Разом з тим вказані дискусійні положення відображають власну наукову позицію рецензента та не впливають на загальне позитивне враження від дисертації. Результати, напрацьовані в ході дослідження, заслуговують на увагу, підкреслюють складність та актуальність досліджуваної Жуковою В.І. теми.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушення академічної доброчесності не встановлено. Дисертація Жукової Валерії Ігорівни підготовлена із дотриманням норм законодавства про авторське право і суміжні права, є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертаційна робота Жукової Валерії Ігорівни на тему «Взаємодія підрозділів детективів Національного антикорупційного бюро України з контролюючими органами під час досудового розслідування» є самостійною, завершеною науковою працею, яку виконано за актуальною та практично значущою темою. Робота містить науково обґрунтовані результати, які в комплексі вирішують теоретичні, правові і практичні проблематики взаємодії. Дисертація відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам до оформлення дисертації, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (із змінами і доповненнями), та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44), а її автор – **Жукова Валерія Ігорівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 – Право за спеціальністю 081 – Право.**

РЕЦЕНЗЕНТ:

**завідувач
наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор**

Андрій ВОЗНЮК